Prvi hrvatski spomenici

Marković, Marijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:323688

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost
Marijana Marković

Prvi hrvatski spomenici

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK 1

2. UVOD 2

3. O GLAGOLJICI 3

3.1. Bašćanska ploča 4

3.2. Jurandvorski ulomci 5

3.3. Krčki natpis 6

3.4. Valunska ploča 7

3.5. Plominski natpis 8

3.6. Senjska ploča 9

4. O ĆIRILICI 10

4.1. Povaljska listina 11

4.2. Humačka ploča 12

4.3. Povaljski prag 13

5. O LATINICI 14

5.1. Red i zakon sestara dominikanki 15

5.2. Šibenska molitva 16

5.3. Lekcionar Bernardina Splićanina 17

5.4. Prvi vatikanski hrvatski molitvenik 18

6. ZAKLJUČAK 19

7. LITERATURA 20

1. SAŽETAK

Našu je srednjovjekovnu pismenost obilježilo glagoljično pismo po tome što su najstariji hrvatskim jezikom pisani spomenici ostvareni glagoljicom i po tome što se upotrebljavala do početka 16.stoljeća. Korpus glagoljičnih tekstova započinju epigrafski spomenici. Najstariji su oni iz 11.stoljeća: Krčki natpis, Valunska ploča, Plominski natpis, Bašćanska ploča, Jurandvorski ulomci. Ove navedeni spomenici ukazuju kako se glagoljica najprije ukorijenila na Kvarnerskom području i njegovim susjednim područjima.

Bosančica ili hrvatska ćirilica posebna je vrsta ćirilskog pisma koje se koristilo na prostoru hrvatskog jezičnog područja, točnije u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini te ponekad i na području središnje Hrvatske, do Une i Kupe na sjeveru i sjeverozapadu. Epigrafski spomenici iz 11./12. stoljeća svjedoče o počecima toga pisma. Za njezino širenje i opstanak od srednjeg vijeka do druge polovice 19. stoljeća najzaslužniji su popovi glagoljaši, franjevci i benediktinci.

Od sredine 14.stoljeća točnije od Reda i zakona sestara dominikanki (1345.) i Šibenske molitve, hrvatski se tekstovi počinju pisati i latinicom.

Latinica je uspjela prodrijeti na područja na kojima su se već upotrebljavale glagoljica i ćirilica i potisnuti ih. Ostala se pisma povlače pred latinicom; glagoljica se povukla među samostanski zidove, na područja Senjske i Krčke biskupije gdje su crkvene vlasti dopuštale služenje mise na crkvenoslavenskom jeziku i tu se upotrebljavala za knjige nabožnog karaktera. Povlači se i ćirilica s obale u unutrašnjost, a prevlast dobiva latinica.

Ključne riječi: glagoljica, latinica, ćirilica, srednji vijek, epigrafski i pisani spomenici

2. UVOD

U ovome radu govorit će se o najstarijim spomenicima hrvatskoga naroda. Na početku ću govoriti o pismu glagoljici koju su Hrvati rabili u prvim stoljećima svoje pismenosti i obrazložiti kakav značaj ima za hrvatsku kulturu i narod. Spomenici Plominski natpis, Krčki natpis, Bašćanska ploča, Senjska ploča pronađeni su na području Istre i Kvarnera, pa se za to područje može reći da je kolijevka upotrebe narodnog govora i glagoljice u crkvi i javnom životu, ali nadasve hrvatske pismenosti. Zatim ću iznijeti najvažnije činjenice o drugome pismu, koje je obilježilo hrvatsku kulturu i pismenost, ćirilici, s posebnim naglaskom na najznačajnije spomenike Povaljsku listinu, Humačku ploču i Povaljski prag.

Treće pismo koje je obilježilo hrvatsku pismenost, a koje se zadržalo do danas je latinica. Od sredine 14. stoljeća hrvatski se tekstovi počinju pisati i latinicom, a to su Red i zakon sestara dominikanki iz 1345.godine i Šibenska molitva.

3. O GLAGOLJICI

O prvim dodirima Hrvata s glagoljicom i staroslavenskim jezikom pisane se mnogobrojne rasprave. Podrijetlo glagoljice i njezino širenje Hrvati najčešće vezuju uz misionarski rad Konstantina Filozofa i njegova brata Metoda. Priča kaže kako je, na traženje kneza Rastislava, bizantski car Mihajlo 863. poslao grčke redovnike Konstantina i brata Metoda u Moravsku da promiču kršćanstvo na temelju knjiga pisanih posebnim znakovljem čija će zadaća biti održati narodni jezik. Hrvati su se posljednji upoznali s njihovim prevoditeljskim radom. Preko Konstantinovih i Metodovih učenika Hrvati su se upoznali s glagoljicom. Hrvati su se upoznali s glagoljicom u dva navrata,a također upoznali su se i sa pismom ćirilice.

U prvome valu južnim putem iz Bugarske i Makedonije u Hrvatsku dolazi glagoljica, zatim udrugom valu, u 11-12. i u 12. stoljeću, zajedno glagoljica i ćirilica, a od 12. stoljeća isključivo ćirilica.Iz vremena Solunske braće nije nam se sačuvao ni jedan tekst. Najstariji do nas su došli iz 10. ili 11.st. i misli se da oni prilično vjerno zrcale jezik prvotnih slavenskih, ćirilskometodskim prijevoda.

Naziv glagoljica nastao je na hrvatskom tlu. Izveden je od glagola glagoljati što znači govoriti, a tekstove koje je čitao svećenik na glagoljici naziva se glagoljaš.

Glagoljica kao pismo ima teološku pozadinu (simboli kršćanstva), istovremeno i političku koja se očituje u tome da su njome vladari htjeli očuvati narodni jezik. Pri izradi slova korišteni su osnovni geometrijski oblici krug, trokut i kvadrat. Kojima mnoge kulture i religije tumače cjelovitost univerzuma i pojavnost svijeta.

Danas razlikujemo tri tipa glagoljice: trokutastu, oblu i uglatu. Uglata glagoljica mlađa je inačica glagoljice, nastala na hrvatskom tlu u 11.stoljeću.

U Hrvatskoj najviše se glagoljalo na Kvarneru, doista posvuda: na *otoku Cresu* (Porozina, Valun, Beli, Osor), na *otoku Krku* (Omišalj, Klimno, Dobrinj, Dobrinsko polje, Sv. Vid, Dubašnica, Glavotok, Poljica, Krk, Kras, Gabonjin, Vrbnik, Punat, Jurandvor, Baška), na *otoku Lošinju* (Ćunski, Sv. Jakov), *otoku Rabu* (Rab), na *otoku Unije,* također u Rijeci, Grobniku, Cemiku, Klaiti, Lovranu; Brseču, Mošćenicama, Veprincu, Rukavcu, Voloskom, Kastvu, Bakru, Novom Vinodolskom i drugdje.

Prvobitna glagoljica koju možemo rekonstruirati iz prvih sačuvanih spomenika svjedoči o visokome shvaćanju pisma kao složenog sustava u kojem elementi, uz konvencionalno značenje u slovnom nizu, kriju i dublji smisao. Glagoljicom su se pisali staroslavenski tekstovi hrvatske redakcije osobito crkvene bogoslužne knjige.

3.1. Bašćanska ploča

Bašćanska je ploča najvažniji hrvatski kameni spomenik na glagoljici. Napisana je oko 1100. godine. Bila je ugrađena kao lijevi plutej (septum) u ogradu koja je dijelila prezbiterij od crkvene lađe u staroj benediktinskoj opatijskoj crkvi Sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Bašćanska ploča je bila lijevi plutej, dok je na desnoj strani stajala druga, njoj slična ploča, od koje su ostale četiri krhotine, takozvani Jurandvorski ulomci. Kasnije je ploča ugrađena u crkveni pod. Ploča je od vapnenca, ima borduru s tipičnim ranoromaničkim ornamentom lozice uz gornji rub, široka je 197 cm, a visoka 99 cm i debela 8 cm. Nazvana je upravo po mjestu gdje je nađena, po Baškoj. Na njoj ima 13 redaka teksta pisanih prijelaznim tipom glagoljice, s oble na uglatu, na starom hrvatskome jeziku koji se koristio u bogoslužju.
U pismu u kojemu se naziru oblici iz kojega će se razviti ustavna glagoljična slova, može se prepoznati i nekoliko ćiriličnih, od kojih se neka mogu tumačiti i kao latinična, a to su sljedeća slova: i, m, n, o, t. [1]
Bašćanska je ploča kao arheološki predmet ploča školjkastog vapnenca, blijedo žućkaste boje. Na prednjoj plohi ravna površina polja s glagoljskim natpisom obrađena je „češljem“. Dekoracija na borduri klesana je uskim, glatkim dlijetom. Na gornjoj bočnoj plohi ne vidi se izvorna klesarska obradba, jer je površina izlizana. Bašćanska ploča nije cijela sačuvana, manjka joj komad kamena u gornjem desnom uglu, a i raspuknuta je i sada se sastoji od tri velika fragmenta i četiri manje krhotine. U tekstu je uništeno više od polovice prvog retka. Ploča je pokrivena u malim kvržicama vrlo čvrstom žbukom te pogled na njih doima se kao oštećenje samog kamena.
Bašćanska je ploča prva po važnosti od svih kamenih spomenika na glagoljici. Stjepan Ivšić ju je 1931. nazvao „dragim kamenom“ hrvatske kulture i pismenosti. [2]
Spominjanje kralja Zvonimira pokazuje društveno-gospodarski status benediktinaca u to vrijeme. To je svojevrsna potvrda da glagoljaši nisu bili neobrazovana skupina koja se nalazila na marginama društva već duhovnička služba izjednačena s latinskom koja je bila vrijedna vladareve pažnje. Bašćanskom je pločom ostvarena visoka kultura pisane riječi i specifičan razvoj slavenske grafije.

[1] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010. 459
[2] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.

3.2. Jurandvorski ulomci

Jurandvorski su ulomci nađeni u crkvi Sv. Lucije u Jurandvoru. To su glagoljski fragmenti za koje se pretpostavlja da su „druga Bašćanska ploča“ jer vremenski i paleografski- razvojno stoje uz bok Bašćanskoj ploči, znamenitome spomeniku koji je pripadao toj istoj crkvi.. Bili su dio pluteja s desne strane u crkvi Sv. Lucije te bili simetrično postavljeni s Bašćanskom pločom.

Ulomke I i II pronašao je Ivan Čmčić 1864. godine, a III i IV Branko Fučić 1957.

3.3. Krčki natpis

Otok Krk nazvan je kolijevkom glagoljaštva, što može zahvaliti činjenici da se ono na njemu kroz povijest izvanredno ukorijenilo i žilavo odolijevalo vremenu. Na otoku Krku nastao je velik broj glagoljičnih zapisa. Od ukupno oko 700 hrvatskih glagoljskih rukopisa na pergamentu i papiru, zna se da je 469 rukopisa s otoka Krka. Danas se na njemu nalazi 255 tih rukopisa. Jedan od najstarijih hrvatskih epigrafskih spomenika , Krčki natpis , također nalazi se na otoku Krku,u gradu Krku. U ulici Dinka Vitezovića na kućom broju 11 nalazi se taj biser hrvatske kulturne baštine. Natpis je nađen na vanjskom djelu kuće. Kuća na kojoj je bio nađen natpis je osam stoljeća mlađa od njega pa on nema posebne veze s njom. Godine 1953. naš najcjenjeniji sakupljač staroglagoljskih spomenika akademik Branko Fučić premjestio je natpis s tog mjesta na sigurnije nadkriveno mjesto, na stubište te iste kuće te na taj način također ga približio gledateljima.

Krčki natpis jedan je od najstarijih benediktinskih i glagoljskih kamenih spomenika.Nastao je u 11.st. i stariji je od Bašćanske ploče. Krčki natpis je ulomak jedne veće kamene ploče na kojoj je klesarska ruka bilježila slova. Ulomak je dobio ime prema mjestu u kojem je pronađen, što znači po gradu Krku.

Iz zapisa saznajemo daje natpis zidao čovjek imenom Maj koji je ujedno bio i opat. Bio je poglavar glagoljaške redovničke zajednice. Zatim se spominju tri hrvatska narodna muška imena Radonja, Rugota i Dobroslav. To su imena triju redovnika glagoljaša koji su živjeli sa opatom Majom.

Krčki natpis pisan je oblim tipom glagoljice. To je glagoljski natpis koji čuva najstariju poziciju slova prema njihovom položaju u rozeti. Autor ovog natpisa poznavao je prvobitan i najstariji način pisanja glagoljskog pisma koje je nastalo iz geometrijskog modela kružnice - rozete podijeljene na osam isječaka.

3.4. Valunska ploča

U zaklonu rta Pernat, u dubokoj uvali creskog zaljeva, nalazi se Valun, tipično ribarsko naselje i mjesto nadaleko poznato po otkriću poznate Valunske ploče u maloj crkvici Sv. Marka, na mjesnome groblju. Ovaj izuzetni dokument za povijest i kulturu Hrvata na ovome području, datira iz XI st., a danas je uzidan u župnoj crkvi Sv. Marije. Valunska ploča poznata je po tome što je na njoj isklesan prvi glagoljski natpis i njegov prijevod na srednjovjekovni latinski jezik pronađen na otoku. Valunska ploča imala je funkciju nadgrobne ploče neke lokalne obitelji.

Iz njega saznajemo imena ljudi koji su pokopani u toj obiteljskoj grobnici Uz imena saznajemo i da su u grobnici pokopani različiti naraštaji: baka, sin i unuk. Ime bake glasi Teha, sina Bratohna i unuka Juna. Riječ jeo starim, izvornim, hrvatskim, narodnim muškim imenima i ženskom imenu.

Valunska ploča je dvojezični (starohrvatski i latinski) i dvografijski natpis (glagoljica i latinica). Po paleografskim osobinama glagoljsko pismo na Valunskoj ploči pripada najstarijim oblicima takozvane oble glagoljice, starija je od Bašćanske ploče. A latiničko pismo na Valunskoj ploči je takozvana karolina, a to je pismo kojim se na Zapadu pisalo od IX. do XII. stoljeća.

Tekst Valunske ploče raspodijeljen je u tri retka. Prvi red pisan je glagoljicom,a drugi i treći latinskim slovima pretežno karolinške stilizacije. Sadržajem se poklapaju.

3.5. Plominski natpis

Plominski natpis je najstariji hrvatski spomenik s glagoljičnim tekstom koji potječe još iz kasnog rimskog doba,a na njemu se nalazi natpis pisan oblom glagoljicom. Natpis koji datira u 11.st. našao je akademik Branko Fučić u Istri, u gradu Plominu. Otkrio ga je skidajući s reljefa osinjake. Plominski natpis bio je uklesan u zid plominske crkvice Sv. Jurja. Taj spomenik razlikuje se Krčkog natpisa i Valunske ploče po tome što je reljef. Sadržaj reljefa prikazuje grubo, rudimentarno uklesan lik muškarca u jednostavnoj antičkoj tunici s stiliziranom granom u ruci s tri lista. Stari Plominjani mislili su da je riječ o kršćanskom svecu Jurju koji se slavi 23. travnja. No reljef je znatno stariji. Plominjani su mislili da reljef prikazuje Sv Jurja iz razloga što je bio uklesan u crkvu Sv. Jurja. No lik u reljefu nema aureolu koja nosi svetačku oznaku i po tome znamo da nije riječ o svecu.
Na spomeniku je kratak tekst koji u prijevodu glasi: *TO JE PISAO S*. Tekst se može interpretirati kao nedovršen ili kao da ga je napisao neki S i da je to signatura klesara.
Slovo E koje se pojavljuje na Plomisnkom natpisu jedinstveno je na hrvatskom glagoljskom području i povezuje se s najstarijim glagoljskim spomenicima odnosno Kijevskim listićima i Praškim odlomcima
Danas se Plominski natpis čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu. Ovaj spomenik ostao je nezapažen od uništavača slavenske povijesti i kulture zahvaljujući osama koje su ga svojim gnijezdom prekrile.

3.6. Senjska ploča

Senjska je ploča nastala početkom 12. stoljeća i bila je plutej crkvene pregrade u nekoj staroj senjskoj crkvi. Izgledom i oblikom podsjeća na Bašćansku ploču. Tijekom radova 1964. godine u Senju na uređivanju tvrđave Nehaj pronađem su ulomci Senjske ploče. To je glagoljski natpis u tri retka od bijela vapnenca u grafičkoj stilizaciji pleterne ornamentike s bordurom ranoromaničke lozice. Radi se o 25 što manjih što većih ulomaka. Tekst je napisan na glagoljici u desetak redaka i glasi: Vb IME OTT»CA I SINA I SVETAGO DUHA. Tekst je ustvari kršćanska invokacija Svetog Trojstva koja je prisutna i u Bašćanskoj ploči.

Izvorna je ploča bila razrezana na tri dijela koji su služili kao stepenice pa je njhova stražnja strana izlizana od hodanja. Dimenzijama je bila slična Bašćanskoj ploči, otprilike je bila duga 160 centimetara. Pisana je hrvatskom uglatom glagoljicom i imaju neka slova koja su podudarna sa slovima na Bašćanskoj ploči, no prisutna je nedosljednost i nestalnost u primjeni oblih i uglatih oblika. I u njoj se nalaze slova iz latiničnog alfabeta. *Vrlo je vjerojatno da su obje ploče — Bašćanska i Senjska - potekle iz iste radionice ako ne i iz iste ruke.* Srodnost u oblikovanju i kompoziciji Senjske s Bašćanskom pločom otkriva kako su se pluteji na crkvenim pregradama u kvarnerskom bazenu oblikovali prema istome modelu. Sačuvani ulomci danas se čuvaju u gradskom muzeju u Senju.

4. O ĆIRILICI

Bosančica ili hrvatska ćirilica posebna je vrsta ćirilskog pisma koje se koristilo na prostoru hrvatskog jezičnog područja, točnije u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini te ponekad i na području središnje Hrvatske, do Une i Kupe na sjeveru i sjeverozapadu. Epigrafski spomenici iz 11./12. stoljeća svjedoče o počecima toga pisma, a brojni kodeksi biblijskog i apokrifnog sadržaja, matične knjige, listine i pisma o uporabi tijekom cijelog srednjeg vijeka. Što se tiče samog naziva pisma, bitno je napomenuti da pridjev hrvatska govori da se radi o posebnoj, hrvatskoj ćirilici koja je poznata i pod nazivom bosančica ili bosanica, dakle, različito je pismo od srpske, bugarske ili crkvenoslavenske ćirilice. Osim toga, taj pridjev označava i da se pismo odnosi na teritorij hrvatskoga jezika, ne hrvatske države čije su se granice tijekom povijesti često mijenjale. Raznolikost naziva vidljiva je u literaturi gdje se koriste: harvacko pismo (Dmine Papalić), rvasko pismo, arvatica, arvacko pismo (Povaljska listina, dodatak Poljičkom statutu iz 1655.), bosanica (Stjepan Zlatović), bosanska azbukva (Ivan Berčić), bosanska ćirilica (Franjo Rački), hrvatsko-bosanska ćirilica (Ivan Kukuljević Sakcinski), bosansko-dalmatinska ćirilica (Vatroslav Jagić), bosanska brzopisna grafija (E. F. Karskij), zapadna varijanta ćirilskog brzopisa (Petar Đorđić), zapadna (bosanska) ćirilica (Stjepan Ivšić), poljičica, poljička azbukvica (u narodu Poljica - Frane Ivanišević), sarpski (glagoljaš fra Antun Depope, a ponekad i bosanski franjevci), serbska slova (Matija Divković). Ćiro Truhelka, hrvatski arheolog i povjesničar umjetnosti prvi daje naziv ovoj ćirilici, bosančica.

Za njezino širenje i opstanak od srednjeg vijeka do druge polovice 19. stoljeća najzaslužniji su popovi glagoljaši, franjevci i benediktinci, pojedini laici te islamizirani Hrvati.

4.1. Povaljska listina

Jedan je od najstarijih tekstova pisanih hrvatskim jezikom i ćiriličnim pismom; prijepis na pergamentu posjedovne isprave iz kartulara benedikstinskog samostana sv. Ivana Krstitelja u Povljima na otoku Braču, koju je 1.prosinca 1250. hrvatskom ćirilicom sastavio i ovjerio Ivan, kanonik splitske prvostolne crkve i hvarski notar, na traženje povaljskog opata Ivana, a po nalogu hvarskoga biskupa Nikole. [3] predložak za prvi dio listine bila je isprava kneza Brečka iz 1184. kojom se reguliraju odnosi u zemljišnom posjedu između samostana i otočkoga kneza te župana. Pisana je mješavinom hrvatskoga i staroslavenskoga jezika, sa znatnim brojem riječi romanskoga podrijetla.

[3] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.str.513

4.2. Humačka ploča

Humačka ploča iz 11. stoljeća pronađena na području današnje Bosne i Hercegovine najstariji je poznati hrvatski ćirilski spomenik. S tog područja sačuvano je mnoštvo raznih spomenika (natpisa, isprava i knjiga) iz razdoblja od 12. do 14. stoljeća, vremena kada se upravo iz tamošnje kancelarijske minuskule postupno oblikovao novovjeki hrvatski ćirilski brzopis kojemu su paleografi dali ime bosančica.

Ploča je duga 68 cm, široka 59, a debela 15 cm. Njena težina je 124 kilograma. Natpis ima 80 slova u 25 riječi. Natpis na ploči uklesan je spiralno u tri reda.

Transliteracija teksta glasi: + *U IME O(T)CA I S(I)NA I S(VE)TAGO D(U)HA SE C(R)KI R(RHAN)JELA MI(HAI)LA A ZIDA Q UKRSMIR SIN BRET ŽUPI ?RUC I Ž(E)NA EGA PAVICA.*[4]

U nekim se slovima već ogledaju kasnije potvrđivane bosanične posebnosti. Već i zbog same spiralne organizacije vjerojatno je pretpostaviti i svojevrsno izobličenje nekih slova.

Razmjerno brojna kraćenja nisu obilježena titlama.

[4]Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.str.195

4.3. Povaljski prag

Povaljski prag je najstariji pisani spomenik na hrvatskom jeziku na Braču. Najstariji je hrvatski ćirilićni natpis. To je nadvratnik samostanske crkve u Povljima na kojemu je majstor Radonja, najstariji poznati imenom majstor u Hrvata, uklesao godine 1184. ritmizirani tekst.[5] (513.stranica, p ovijest hrvatskoga jezika, knjiga 1,srednji vijek) Zapis je odijeljen križem na dva dijela i sastavljen u stihovima. Lijevo je obavijest majstora Radonje da je sagradio crkvena vrata, a desno obavijest da je knez Brečko darovao zemlju dotičnoj crkvi. Tekst na lijevoj strani glasi: *Ja majstor Radonja sazidah ova vrata Boga Gospodina radi i da budem dionikom ove crkve Crkvi svetoga Ivana*. A tekst na desnoj strani glasi: *Brečko htio je biti dijelnikom i dade joj zemlje po Koncu*.

Danas se čuva u Muzeju arheoloških spomenika u Splitu.

[5] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.

5. O LATINICI

Paleografi govore o trima razdobljima koja omeđuju razvoj latinice, a to su rimsko doba, srednjovjekovno doma, moderno doba.[6] Povijest primjene latiničke grafije u Hrvata dijeli se na dva glavna razdoblja: srednjovjekovno i novovjekovno razdoblje.[7] Treća faza prvoga razdoblja u znaku je pojave latinice u 14. st. Ranije nema zabilježenih hrvatskih tekstova pisanih latinicom, ali ima u latinskim tekstovima latinicom zapisanih hrvatskih vlastitih imena (osobnih, zemljopisnih) ili citata. Od sredine 14.stoljeća točnije od Reda i zakona sestara dominikanki (1345.) i Šibenske molitve, hrvatski se tekstovi počinju pisati i latinicom.

Latinica je uspjela prodrijeti na područja na kojima su se već upotrebljavale glagoljica i ćirilica i potisnuti ih. Ostala se pisma povlače pred latinicom; glagoljica se povukla među samostanski zidove, na područja Senjske i Krčke biskupije gdje su crkvene vlasti dopuštale služenje mise na crkvenoslavenskom jeziku i tu se upotrebljavala za knjige nabožnog karaktera. Povlači se i ćirilica s obale u unutrašnjost, a prevlast dobiva latinica.

Do kraja treće faze, do potkraj 15. st., latinica je osvojila određene pozicije na području gdje je prevlast imala ćirilica, te je uspjela ostvariti s ćirilicom koegzistenciju na njezinu terenu, steći prevlast tamo gdje su oba stara pisma bila slaba (kajkavski krajevi) i potisnuti glagoljicu u širem kvarnerskom krugu.

[6] Farkaš. Loretana, Od Slovoshxnosti slavonske, Filozofski fakultetu Osijeku, 2010. str. 7
[7] Farkaš. Loretana, Od Slovoshxnosti slavonske, Filozofski fakultetu Osijeku, 2010. str. 7

5.1. Red i zakon sestara dominikanki

Red i zakon s originalnim naslovom *Red i zakon od primlenja na dil dobroga činenja sestar naših reda svetoga otca našeg Dominika*, najstariji je sačuvani datirani tekst pisan latinicom i hrvatskim jezikom.[8] Govori o načinu primanja u dominikanski ženski red u Zadru i propisuje ponašanje redovnica u samostanu. Red i zakon iz 1354.godine ima 62 retka među koje je ubačen i latinskim jezikom pisan molitveni tekst. Tekst je prvi objavio Vatroslav Jagić, a među izdanjima izdvaja se ono Dragice Malić s transkripcijom i transliteracijom teksta.

Prva tri retka glase:

Red i zakon od primlenja na

Dil doborga činenja sestar naših

Reda svetoga otca našeg Dominika.[9]

Smješten je izvorno na početku latinskoga zbornika ispisan goticom i to oblijim tipom. Opravdana je i pretpostavka kako je predložak mogao biti i glagoljični, pa se ne može isključiti ni mogućnost kako je i u temelju dominikanske pismenosti u Zadru, starome glagoljaškome središtu – glagoljično pismo.[10] Nalazi se u knjižnici samostana franjevaca u Zagrebu.

[8] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.,527.-str

[9] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.,525.

[10] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.

5.2. Šibenska molitva

Ubraja se u najstarije sačuvane tekstove pisane latinicom i hrvatskim jezikom, a ima samo jedan list (2 stranice). Šibenska molitva ima pjesničku formu utemeljenu na anafori, a izražava pohvale Gospi navođenjem mnogih kojima je ona mati, zaštitnica i pomoćnica u svakodnevnom životu. [11]

Zapisana je u jednom latinskom rukopisnom kodeksu koji se nalazi u knjižnici samostana sv. Frane u Šibeniku. Vlasnik mu je bio fra Pavao Šibenčanin. Ne zna se točno gdje je i tko je napisao tekst.

Transkripcija prvih nekoliko redaka, prilagođena i suvremenom hrvatskom pravopisanju, bez označavanja kraćenja, ligatura, sa suvremenom interpunkcijom:

O, blažena! O, prislavna! O, presvitla! Svarhu vsih blaženih
Bogom živim uzvišena! S vsimi Božjimi dari urešena!
O, prislavna prije vsega vika! Bogom živim zbrana! [12]

Osim latiničnih utjecaja, u Šibenskoj molitvi ogledaju se i oni iz slavenskih pisama – glagoljice i ćirilice.

[11] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.str. 32
[12] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.str. 142

5.3. Lekcionar Bernardina Splićanina

Najstarija inkunabula napisan latinicom i hrvatskim jezikom. Otisnut u Veneciji u oficini Damjana iz Milana, 1495. na 104 papirna lista. Lekcionar je dobio ime prema svom prvom priređivaču, fratru Bernardinu Drvodiliću Splićaninu. S obzirom na jezik i na neke grafijske osobine, vjerojatno je kako je kao predložak poslužio kakav staroslavenski tekst, pisan glagoljicom ili ćirilicom. [13]

Lekcionar je knjiga u kojoj su liturgijska čitanja koja se čitaju tijekom crkvene godine.

Pisana je čakavštinom i nije prijevod s latinskog jezika, nego je nastala na temelju staroslavenskog prijevoda misala. Sačuvana je u dva primjerka: prvi se nalazi u knjižnici u Odesi, a drugi u isusovačkoj knjižnici u Zagrebu.

[13] Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.,145.str.

5.4. Prvi vatikanski hrvatski molitvenik

Prvi je poznati spomenik dubrovačke književnosti na hrvatskome jeziku, napisan oko 1400. Ima 170 pergamentnih listova veličine 9,3 x 12,7 cm. To je tip molitvenika u kojemu se objedinjeni tekstovi različitog podrijetla: službe u čast BDM, u čast Svetom Križu, Duhu Svetom, oficij za mrtve,sedam pokornih psalama kralja Davida i dr. Jezik pokazuje da je netko poštokavio čakavsko-ikavski tekst, a sadržaj teksta upućuje na još starije glagoljične predloške.[14] Molitvenik je prvi put objavio Franjo Fancev 1934. i dao mu navedeni naslov.

[14] 537 Bratulić, Josip, Povijest hrvatskog jezika, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010., 537.str

6. ZAKLJUČAK

Hrvatski glagoljski spomenici su Plominski natpis, Bašćanska ploča, Krčki natpis, Jurandvorski ulomci. Svim tim spomenicima je zajedničko što su siromašni riječima, a od velike važnosti za hrvatski jezik i kulturu. Najstariji glagoljski spomenici pronađeni su na području Istre i Kvarnera što dokazuje da je tamo kolijevka hrvatskog glagolizma. Najstariji od njih je Plominski natpis, a Bašćanska ploča je najvažniji. Navedeni spomenici na glagoljici najizravnije svjedoče o duhovnom rastu glagoljaške kulture u 11. i 12. Stoljeću i glagoljaškoj upornosti u očuvanju tradicionalnog jezika i pisma.

Od sredine 14.stoljeća točnije od Reda i zakona sestara dominikanki (1345.) i Šibenske molitve, hrvatski se tekstovi počinju pisati i latinicom. Red i zakon s originalnim naslovom *Red i zakon od primlenja na dil dobroga činenja sestar naših reda svetoga otca našeg Dominika*, najstariji je sačuvani datirani tekst pisan latinicom i hrvatskim jezikom. Šibenska molitva ubraja se u najstarije sačuvane tekstove pisane latinicom i hrvatskim jezikom, a ima samo jedan list. Latinica je uspjela prodrijeti na područja na kojima su se već upotrebljavale glagoljica i ćirilica i potisnuti ih. Ostala se pisma povlače pred latinicom- glagoljica se povukla među samostanski zidove.

Do potkraj 15. st., latinica je osvojila određene pozicije na području gdje je prevlast imala ćirilica, te je uspjela ostvariti s ćirilicom koegzistenciju na njezinu terenu, steći prevlast tamo gdje su oba stara pisma bila slaba (kajkavski krajevi) i potisnuti glagoljicu u širem kvarnerskom krugu.

7. LITERATURA

1. Farkaš, Loretana, *Od Slovosloxnosti slavonske*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2010.
2. Hercigonja Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.
3. Hercigonja, Eduard, *Tisućljeće hrvatskog glagoljaštva*, Hrvatska sveučilišna naknada, Zagreb, 2009.
4. Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Naknadni zavod Globus, Zagreb, 2009.
5. Damjanović, Stjepan, *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
6. Bratulić, Josip; Damjanović, Stjepan, *Hrvatska pisana kultura*, Veda, Zagreb, 2005.
7. Bratulić, Josip, *Povijest hrvatskog jezika*, 1.knjiga, Croatica, Zagreb, 2010.
8. Fučić, Branko, *Supertarski ulomak*, Slovo, zagreb, 1988.
9. Katičić, Radoslav, *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske*, Zagreb, 1988.
10. Horvat, Josip, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Fran, Zagreb, 2006.